

Hannah Arendt / Martin Heidegger

Pisma od 1925. do 1975.
i druga svjedočanstva

Iz ostavština uredila Ursula Ludz

S njemačkoga prevela

Nadežda Čačinović

Zagreb, 2017.

SADRŽAJ

Pisma od 1925. do 1975. i druga svjedočanstva

Pogled	9
Ponovni pogled	69
Jesen	149
Epilog	251
Addendum	413

Dodatak

Bilješke uz dokumente od 1. do 168.	257
Dodatni dokumenti iz ostavština	355
Pogovor njemačkom izdanju	371

Popisi

Kratice i izvorna izdanja prepiski i drugih skraćeno citiranih djela	389
Spomenuta djela Hanne Arendt	391
Spomenuta djela Martina Heideggera	394
Popis objavljenih dokumenata	406
Dodatni dokumenti	411
Kazalo imena	417

**PISMA OD 1925. DO 1975.
I DRUGA SVJEDOČANSTVA**

POGLED

1. *Martin Heidegger Hanni Arendt*

10. II. 25.

Draga gospođice Arendt!

Još ovu večer moram doći k Vama i obratiti se Vašem srcu.

Između nas sve mora biti jednostavno i jasno i čisto. Jedino tako ćemo biti dostojni toga da nam je bilo dano da se sretnemo. To što ste postali mojom učenicom a ja Vašim učiteljem samo je povod za ono što nam se dogodilo.

Nikada Vas neću smjeti posjedovati, ali od sada pripadat ćete mojemu životu i on će se uz Vas uzdizati.

Nikada ne možemo znati što svojim postojanjem možemo postati za nekoga drugoga. No mišlju možemo shvatiti kada je naš učinak razoran i sputavajući.

Nije moguće znati kojim će putem krenuti Vaš mladi život. Valja nam se tome prilagoditi. A moja vjernost Vama ima samo biti pomoć tome da ostanete vjerni samoj sebi.

To što ste izgubili «nemir» znači da ste dospjeli do najskrovitijeg u svojem djevojački čistom biću. A jednom ćete shvatiti i biti zahvalni – ne meni – da je posjet «konzultacijama» bio onaj presudni korak odustajanja od puta strašne usamljenosti znanstvenog istraživanja koji može podnijeti samo muškarac – a i on samo ako su ga zapali to breme i opsjednutost da stvara.

«Radujte se!» – to je sada pozdrav koji Vam upućujem.

Samo ćete takvim radovanjem postati žena koja može pružiti radost i zbog koje uopće ima radosti, skrovitosti, počinka, štovanja i zahvalnosti u životu.

I samo ćete tako biti ispravno spremni usvojiti ono što Vam sveučilište može i mora dati. U tome je postojanost i ozbiljnost, a ne u iznuđenom znanstvenom djelovanju

mnogih pripadnica Vašega spola čija se marljivost prije ili poslije razbija pa ostaju bespomoćne i iznevjerene.

A upravo tada kada dolazi do vlastitoga duhovnoga rada presudnim ostaje iskonsko očuvanje navlastite ženske biti.

To da nam je bilo dano sresti se valja nam čuvati na najskrovitijem mjestu i ne smijemo zapasti u samozavaravanje koje bi izobličilo čistu živost, to jest, nećemo si umišljati da je riječ o nečemu nalik na duševno srodstvo, kakvo ne postoji među ljudima.

Ne mogu i ne želim odvojiti Vaše vjerne oči, Vaš ljupki lik od Vašeg čistog povjerenja, dobrote i postojanosti Vašeg djevojačkog bića.

No time se dar našeg prijateljstva pretvara u obvezu uz koju ćemo nastojati rasti. I to je upravo ono zbog čega molim za oprost što na našem putu na trenutak nisam vladao sobom.

No volio bih Vam jednom zahvaliti i, poljupcem Vašega čistog čela, unijeti časnost Vaše biti u svoj rad.

Radujte se, Vi koji ste dobrota!

Vaš M. H.

2. *Martin Heidegger Hanni Arendt*

21. II. 25.

Draga Hannah!

Zašto je ljubav bogatija od svih drugih ljudskih mogućnosti i onima koje pogađa slatko breme? Zato što se preobražavamo u ono što volimo, a ipak ostajemo ono što jesmo.

Voljenom bismo biću tada željeli zahvaliti, a ne nalazimo ništa što bi bilo dostatno.

Možemo zahvaliti samo samima sobom. Ljubav pretvara zahvalnost u vjernost nama samima i u bezuvjetno vjerovanje u drugoga. Tako ljubav stalno povećava svoju iskonsku tajnu.

Blizina je ovdje bivanje u najvećoj udaljenosti od drugoga – udaljenosti koja se ne može ublažiti – već postavlja ono «Ti» u prozračno – ali neshvatljivo – Samo-Tu jednog otkrivenja. Kada jedanput drugi prodre u naš život, nitko se tome ne može suprotstaviti. Ljudska se sudbina predaje ljudskoj sudbini, a u službi čiste ljubavi valja ovo predavanje držati jednako budnim kao i prvoga dana.

Nema smisla nagađati što bi bilo da smo se sreli kada Ti je bilo trinaest godina – ili da smo se sreli deset godina poslije. Ne, dogodilo se sada, kada se Tvoj život tiho pripravlja na postajanje ženom, kada slutnje, čežnje, procvat, smijeh – Tvoje djevojaštvo trebaš trajno prenijeti u svoj život kao izvor dobrote, vjere, ljepote, ženstvene trajne spremnosti na darivanje.

A što ja mogu uz taj trenutak?

Brinuti se o tome da se u Tebi ništa ne razbije; da se ono u Tvojjoj prošlosti što je teško i bolno pročisti; da se strane naplavine povuku.

Mogućnosti ženskoga bivanja u Tvojjoj su okolini posve različite od onoga što «studentica» vjeruje i mnogo pozitivnije nego što naslućuje. Suočena s Tobom, prazna se kritika raspada a nadmena negacija uzmiče.

Neka muška pitanja nauče strahopoštovanje pred jednostavnošću podavanja; neka jednostrana zaokupljenost nauči širinu svijeta u susretu s izvornom cjelinom ženskoga postojanja.

Neće biti moguće iskorijeniti radoznalost, ogovaranje i školske taštine; slobodni duhovni život može zadobiti plemenitost samo posredstvom žene onakve kakva *jest*.

Bit će svibanj kada započne novi semestar i jorgovan će se preliti preko starih zidova, rascvalo drveće će treperiti u skrivenim vrtovima – i Ti ćeš u mirišljavoj ljetnoj opravi proći kroz stara vrata. Ljetne će večeri ući u Tvoju sobu i u Tvoju mladu dušu donijeti glas tihe vedrine našega života. Uskoro će se probuditi cvijeće da ga uberu Tvoje drage ruke i kroz mahovinu na šumskom tlu prolaziti će Tvoji blaženi snovi.

Ne bih li uskoro sâm trebao oputovati i pozdraviti planine čiju ćeš stjenovitu tišinu jednom sresti i u čijim ćeš obrisima susresti suzdržanost svojega bića. I popeti se na najstrmiju stijenu iznad gorskoga jezera kako bih se zagledao u njegovu mirnu dubinu.

Tvoj
M.

—

3. *Martin Heidegger Hanni Arendt*

27. II. 25.

Draga Hannah!

Pogođen sam onim demonskim. Tiha molitva Tvojih ruku i Tvoje sjajno čelo čuvaju ga u ženstvenoj uzdignutosti.

Takvo što mi se još nikada nije dogodilo.

U prolomu oblaka na povratku bila si još ljepša i veća. Želio sam s Tobom lutati čitave noći.

Uzmi ovu malu knjigu kao *simbol* mojega mišljenja. Ujedno neka bude znak ovoga semestra.

Molim te, Hannah, podari mi još nekoliko riječi. Ne mogu te pustiti da tako odeš.

Bit ćeš prije polaska u gužvi. No samo nešto malo, i ne treba biti «lijepo» napisano.

Onako kako Ti pišeš. Samo da si *Ti* to napisala.

Tvoj
M.

Jako se veselim Tvojim majci –

—

4. *Martin Heidegger Hanni Arendt*

Freiburg, 2. o[žujka] 25.

Dr. H.

S naličja označen je put našega uspona. Upravo sam proveo dva lijepa sata s Husserlom.

Srd. pozdrav
M.

—

5. *Martin Heidegger Hanni Arendt*

6. III. 25.

Srd. pozdrav
M.

Pismo slijedi

6. *Martin Heidegger Hanni Arendt*

Todtnauberg, 21. III. 25.

Draga Hannah!

Ovdje gore je opet prekrasna zima, pa sam tako došao do sjajnih i osvježavajućih vožnji.

No tek sam tjedan dana ponovno zasjeo raditi a već se spremamo za put u dolinu 24. III.

Često poželim da se i Ti tako lijepo oporavljaš kao ja ovdje gore. Usamljenost planina, mirni način života gorštaka, elementarna blizina sunca, nevremena i neba, jednostavnost tragova koji se gube na širokom snijegom prekrivenom obronku – sve to upravo udaljava dušu od razmrvljenog i zabrinutog opstanaka.

A ovdje je domovina čista radost. Nestaje potreba za «interesantnim», a rad zadobiva ujednačenost udaraca sjekirirom koji se čuju negdje daleko.

Uza sve to najradije bih Te bio poveo kada si mi se «slučajno» još jednom našla na putu da se oprostimo.

No znao sam da ćeš praznično putovanje obaviti s velikom radošću u srcu. Pa sam tako bio spokojan iako sam svaki dan poželio da se odmoriš.

Naime, da sve što je u semestru bilo neuravnoteženo, sve zavade, neugodnosti i opterećenja slobodno svladaš iz sebe same.

S velikim sam veseljem pročitao da je Lichtenstein još svratio k Tebi. Ono nelijepo kod večeri s Husserlom bilo je iznuđeno nadmetanje. Ti si mi bila toliko draža kada si tiho sjedila u svojem kutu. Najdraži su mi bili razgovori s Lichtensteinom. Budući da više neće dolaziti, vjerojatno neću nastaviti večeri u ovakvom sastavu. Ipak bih volio da «kružok» neke vrste postane tradicionalnim. No uspjeh

tu manje ovisi o temi a više o pravim ljudima. Već sam Ti rekao da na ljeto opet hoću uzeti «mlade». I htio bih ih tako pripremiti za sebe da se s njima opet mogu na nešto odvažiti. Često se prisjećam semestara u Freiburgu; mnogo od onoga što sam ondje pokušao bilo je nezrelo i preuranjeno – ali posao nastave bio je u praćenju; sada se pretvorio u povlačenje i šopanje. Znam da to neće potrajati. A istinski će se rad uvijek morati odvijati u usamljenosti pitanja.

Marburg je od ove zime postao ljubazniji prema meni i prvi se put veselim povratku.

Planine, šume i stari vrtovi posebno će se okтити dok se Ti vratiš. Pa će možda biti protjeran i onaj sputavajući duh koji mi je to mjesto pokazivalo od samoga početka.

Možda takva stagnacija postoji na svim našim sveučilištima. Ono što mi sada govore o Freiburgu jednako zastrašuje. No na kraju krajeva vjerojatno je vrednije od mnogočega što se «događa» u Berlinu.

Je li i kod vas bilo zaostale zime? Jesi li doista išla na more? Neuspješno sam pokušao pronaći točan bibliografski naslov nedavno objavljene prepiske Rahele i Alexandera von der Marwitza. U knjižnici je primjerak već bio posuđen. Imam snažnu potrebu da opet jednom sasvim opušteno čitam. No uzaludno pokušavam pronaći vrijeme za to. Sada se mučim s predavanjima za Kassel koja su zasada još preteška kako su zamišljena. Olakšavati je u filozofiji neobičan pothvat – što su stvari jednostavnije, to su zagonetnije. A i ne želim uvjeriti publiku da filozofija može odgovoriti na njezina pitanja.

Stalo mi je upravo do toga da učinim jasnom razliku između stvaranja svjetonazora i znanstveno-filozofijskoga istraživanja i to na konkretnome pitanju biti i smisla povijesti. No takvo razjašnjenje je, međutim, moguće samo na znanstveno pojmovan način. Pa moja istraživanja uvijek završavaju tako da su predavanja pred «općom» publikom besmislena. No obvezao sam se, pa sad moram htio – ne htio.

Od 24. III. do 27. III. bit ću kod Husserla u Freiburgu i jako se veselim tim danima. Nakon toga putujem u svoj zavičaj (Meßkirch, Baden) i ostajem do 3. IV. Hoćeš li mi jednom pisati tamo? I ispričati kakvi su bili Tvoji praznici?

Kada oluja potresa kuću mislim na «našu oluju» – ili idem tihom stazom uz Lahn – ili u vrijeme predaha sanjam zamišljajući mladu djevojku koja je u kišnom ogrtaču i šeširu duboko navučenom nad tihe velike oči prvi put stupila u moju radnu sobu, koja je suzdržano i stidljivo na sva pitanja davala kratke odgovore – i onda transponiram tu sliku na zadnji dan semestra – i tek onda znam da je život pripovijest.

Ostat ćeš u mom srcu
Tvoj
Martin.

—

7. *Martin Heidegger Hanni Arendt*

24. III. 25.

Draga Hannah!

Naš mali imao je nesreću na skijanju tako da su moji planovi za putovanje poremećeni. Mali je istegnuo tetivu i mora ovdje gore ležati. U sljedećim ću Ti danima javiti putujem li u Meßkirch. Možda ćemo morati duže vrijeme ostati u Freiburgu.

Srdačan pozdrav
Tvoj Martin.